

Древаль Ю. Д., д.держ.упр., НУЦЗУ, м. Харків

Dreval Yu., Doctor in Public Administration, Full Professor, Professor of the Department of Occupational Safety, Technogenic and Ecological Safety, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ І УПРАВЛІНСЬКИЙ ФЕНОМЕН

SAFETY AS A COMPLEX SOCIAL AND MANAGEMENT PHENOMENON

Розглянуто питання щодо сутності сучасного розуміння феномену безпеки, а також щодо значення різнобічних аспектів наукового дискурсу з проблематики безпеки як основи для удосконалення публічного управління та цивільного захисту населення. Доведено, що фундаментальною основою безпеки у будь-яких проявах є піклування про життя і здоров'я людини як найвищої соціальної цінності.

Ключові слова: *безпека, глобальна безпека, безпека особистості, державноуправлінські відносини, публічне управління, техногенна безпека, цивільний захист.*

The article discusses the essence of the modern understanding of the phenomenon of security, as well as the importance of diverse aspects of scientific discourse on security issues as the basis for improving public administration and civil protection of the population. It is proved that the fundamental basis of security in any manifestation is the care of human life and health as the highest social value.

Keywords: *security, global security, personality security, state-management relations, public administration, technogenic safety, civil defense.*

Постановка проблеми. Безпека є історичною категорією, яка з часом змінювалася та наповнювалася якісно новим змістом. Проблематика убезпечення від різних загроз та небезпек була актуальною у всі часи й історичні епохи, що завдячувало як складношам суспільних відносин, так і особливостям взаємодії людини з предметами оточуючого середовища. Сучасному ж суспільству властиве стрімке примноження небезпек, що загрожують безпечному існуванню окремих людей та соціуму в цілому. Процеси глобалізації об'єктивно призводять до послаблення ролі держави, що зумовлює гостру необхідність перебудови політики у сфері національної та соціокультурної безпеки. З іншого боку, стрімко посилюються та примножуються різнобічні небезпеки природно-техногенного та екологічного походження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окреслене різноманіття загроз та небезпек зумовило й появу численної аналітичної літератури, присвяченої безпеці в різних її проявах. Різнобічні аспекти проблематики безпеки інтенсивно досліджуються в руслі багатьох наукових напрямів, зокрема національної безпеки, філософії людини, правознавства, політології, державного управління, психологічної безпеки, інформаційної безпеки, працеворонної безпеки, економічної безпеки та «бізнес-безпеки». Кожен з перерахованих напрямів спрямований на розкриття важливих аспектів безпеки як складного соціокультурного, соціально-трудоного та природно-техногенного феномену в складних умовах сьогодення.

Відтак, і поняття «безпека» та «небезпека», «ризик» та «загроза» складають основу суспільствознавчих студій різнобічного характеру. Сукупно ж сучасні знання з окресленої проблематики концентруються у науковому напрямі безпекознавства, в якому, за оцінкою В. Ліпкана, досліджуються загальні та специфічні об'єктивні закономірності організації та функціонування систем безпеки різного класу [5].

Проте, очевидно, об'єктивно обумовлений процес диференціації знань ускладнює процес формування повноцінної уяви про складний і соціально значущий феномен безпеки. Поки що остаточно нез'ясованою залишається і проблема взаємозалежності безпеки суспільства, держави і окремої особи. Недостатньою мірою окреслений феномен відображено і в працях з державно-управлінської проблематики.

Постановка завдання. Завданням статті, з урахуванням наведених аргументів, визначено з'ясування різнобічних видів та напрямів безпеки як основи для вдосконалення державно-управлінських відносин.

Виклад основного матеріалу. Поняття «безпека» є багатозначним, і переважання в ньому певних смислових відтінків з часом доповнюється деякими нюансами та зазнає суттєвих змін. Серед основних смислів такого поняття можна виділити наступні: безпека як внутрішнє самовідчуття людини, безпека як необхідна умова індивідуальної свободи, безпека як умова розвитку соціуму, безпека як відсутність загроз та небезпек, техногенна безпека, техногенно-екологічна безпека, природна безпека, національна безпека, безпека як стан держави або міжнародного співтовариства держав. Причому, в складних умовах сьогодення кожен з перерахованих напрямів безпеки якісно змінюється, сукупно впливаючи на нагальну необхідність більш ефективного реагування держави на різнобічні загрози та небезпеки.

Різнобічні аспекти безпеки як важливого фактору сучасних суспільних відносин врегульовуються нормативно-правовими актами найвищої юридичної сили. Згідно з ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [4]. Серед названих характеристик найперше на увагу заслуговує якраз феномен безпеки, поза яким неможливо гарантувати всі інші напрями захисту якихось інтересів чи цінностей. Відтак, і при фор-

муванні державної політики у будь-яких сферах публічних відносин має враховуватися фактор безпеки суспільства, держави та окремої особистості.

Згідно з ст. 3 Закону України «Про основи національної безпеки України», об'єктами національної безпеки є:

- людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи;
- суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси;
- держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

Відповідним чином коригується і питання щодо суб'єктів забезпечення національної безпеки, до яких згідно з ст. 4 Закону віднесено не лише органи публічної влади, у тому числі і органи та підрозділи цивільного захисту, але і громадяни України та об'єднання громадян [10].

Більш конкретним є тлумачення поняття безпеки, яке наведено в Державних стандартах України. Так, у ДСТУ 2156-93. «Безпечність промислових підприємств. Терміни та визначення», під пунктом 3 наводиться наступне визначення: «Безпека (населення, матеріальних об'єктів, навколишнього середовища) – відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з можливістю завдання будь-якої шкоди» [2].

Об'єктивним підґрунтям для вдосконалення нормативно-правових заasad діяльності органів публічної влади у сфері безпеки є складність і суперечливість багатьох сторін життєдіяльності суспільства. Природно, що водночас посилюються та набувають значного загострення окремі фактори загроз та небезпек. У цьому сенсі на першочергову увагу заслуговують різнобічні загрози природно-техногенного характеру. Як слушно зазначає С. Іванюта, наявний в Україні комплекс гірничодобувних, хімічних, енергетичних об'єктів зі значною кількістю промислово-міських агломерацій та високою щільністю населення зумовлює істотне зростання ризиків виникнення техногенних катастроф з масштабними негативними наслідками через загрозу руйнування ПНО, зокрема внаслідок воєнних дій, у місцях їх дислокації» [3, с. 157].

Не випадково у фаховій літературі питання забезпечення безпеки все частіше ув'язується з мінімізацією негативних наслідків якихось небезпечних явищ та процесів, а також з подоланням ризиків. Причому, як правило і йдеться про зниження ризиків виникнення та наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Наприклад, А. Морозов та його співавтори, посилаючись на «Концепцію управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», до видів діяльності щодо управління безпекою на рівні держави відносять менеджмент ризику; інформаційна підтримка ризик-менеджменту; моніторинг і контроль (аудит) безпеки підприємств та міст; нормативна та законодавча

підтримка; ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій державного рівня [6, с. 38].

Водночас беззаперечним виглядає і те, що удосконалення державної політики на основі ризик-орієнтованого підходу має ґрунтуватися на онтологічних засадах визначення безпеки, а також особливостей безпекових студій в складних умовах сьогодення. Системно-філософське розуміння безпеки розглядається як стан і водночас атрибут соціальної системи, за якої вона зберігає власну цілісність, стійкість, а також спроможність ефективного функціонування в умовах значної кількості загроз та небезпек.

Базовим для сучасного філософського дискурсу із зазначеної проблематики є положення про те, що конституювання людини в особистість здійснюється завдяки наявності природних прав, самореалізації та недоторканності її гідності. Філософія ж безпеки першочергово пов'язується з розумінням об'єктивної реальності як нелінійної динаміки. На рівні суспільної свідомості нелінійність постає як складна сукупність ствердження та заперечення, що живиться динамічним хаосом і постійним браком достатньої інформації для прийняття необхідних рішень. Відтак, виділяються дві парадигми безпеки:

(1) парадигма захищеності, що ґрунтується на розумінні безпеки як заперечення небезпек, наслідком чого є власне самоствердження особистості;

(2) парадигма самоствердження, що базується на розумінні безпеки як ствердження себе, а заперечення небезпек має вторинний характер і розглядається як необхідна умова самоствердження [11, с. 47].

Останнім часом феномен безпеки все частіше ув'язується з концепцією стійкого розвитку. Як стверджує А. Урсул, «усвідомлення іманентного зв'язку розвитку та безпеки призвело до формулювання ідеї про можливість забезпечення безпеки через розвиток, а точніше – через стійкий розвиток. І в цьому – сенс майбутнього кардинального повороту історії та еволюції цивілізацій» [12, с. 62-63]. Наведене тлумачення оптимально узгоджується з принциповою позицією експертів ООН, яка полягає в тому, що «немає безпеки поза розвитком, як і розвитку поза безпекою»

Відтак, за нашою оцінкою, на порядок денний вже поставлена проблема системного розуміння безпеки, переходу від переважного розгляду проблем державної безпеки до аналізу системних загроз існуванню людини та засобів захисту від них [1, с. 3].

Відповідно до зазначених координат мова якраз і має йти про глобальну безпеку, яка має чітко виражений міждисциплінарний та навіть загальнонауковий характер. У цьому сенсі непересічне значення має відводитися глобальному переходу від Цілей розвитку тисячоліття до Цілей стійкого розвитку, прийнятого Генеральною асамблеєю ООН у вересні 2015 р., який включає 17 цілей сталого розвитку та 169 завдань. У формулюванні цілей лише зрідка наводиться категорія «безпека», проте зміст усіх 17 цілей безпосередньо стосується феномену глобальної безпеки,

розкриваючи її окремі сторони та властивості [8].

На думку А. Помази-Пономаренко, у сучасних умовах поняття глобальної соціальної безпеки включає в себе: визначення за допомогою наукових засад і підходів, якими є перспективні види небезпек (з позиції їх виникнення): розпізнання їх загроз; розробку наднаціональними, державними та іншими неурядовими організаціями системи заходів безпеки; здійснення практичних дій щодо запобігання виявам небезпеки і мінімізації ефектів від впливу загроз [7, с. 45].

Слід також враховувати, що в складних умовах сьогодення проблема захисту основоположних прав і свобод людини все більшою мірою переміщується з сфери державно-політичних відносин у соціетальну сферу. Національна держава вже не спроможна ефективно функціонувати в рамках традиційно відведених їй повноважень, зокрема належним чином забезпечуючи всебічні права і свободи громадян. Не випадково автори аналітичної доповіді «Проблеми впровадження культури безпеки в Україні» підкреслюють важливість того, «щоб безпека стала пріоритетною ціллю та внутрішньою потребою окремої людини, колективу та суспільства» [9, с. 5]. Відтак значного загострення набуває проблема соціокультурної безпеки, дослідження якої відзначається посиленням операційної значущості окремих положень та пропозицій.

Все це має непересічне значення для вдосконалення державної політики та державного управління у сфері забезпечення безпеки в різнобічних сферах соціальних відносин. У цьому сенсі найперше мова має йти про забезпечення гармонійного співвідношення інтересів суспільства, держави та окремих осіб, а також про дієвий захист прав і свобод людини і громадянина. Важливо також сконцентрувати зусилля всіх органів публічної влади та зацікавлених осіб на забезпеченні гідного міжкультурного та міжконфесійного діалогу, забезпечуючи основу для цивілізованого розв'язання різнобічних суперечностей та конфліктних ситуацій (першочергово має йтися про розуміння конфлікту як невід'ємної риси організаційної взаємодії, функціональні та дисфункціональні конфлікти, мистецтво компромісів, а також про пошук ефективного виходу з конфліктної ситуації).

До всього цього слід додати і нагальну необхідність вдосконалення діяльності у сфері природно-техногенної та промислової безпеки (наприклад, щодо удосконалення законодавчих засад врегулювання відповідної частки соціальних та виробничих відносин, а також побудови політики безпеки на основі ризик-орієнтованого підходу). Актуальними залишаються і проблеми інформаційної відкритості органів державної влади та місцевого самоврядування (зокрема неухильної реалізації законодавчих приписів щодо доступу до інформації, гарантій права на інформацію та чіткого дотримання права щодо користування інформацією з обмеженим доступом).

Висновки. Отже, безпека є надзвичайно складним і розгалуженим фе-

номеном, складаючи невід’ємний атрибут суспільного розвитку та впливаючи на всі сфери державно-управлінських відносин. Сучасності ж властиві нові виміри та контури безпеки. У складних умовах сьогодення суб’єктами відносин у системі координат «небезпека-безпека» поряд з державою постають суспільство в цілому та окремі індивіди.

Відповідно до зазначених координат має вдосконалюватися і державна політика та державно-управлінська діяльність. Непересічне значення у цьому відношенні має відводитися діяльності органів публічної влади та посадових осіб щодо забезпечення гармонійного співвідношення інтересів суспільства, держави та окремих осіб. У такому контексті особливого значення набуває соціокомунікативний механізм державного управління, який має бути спрямований не лише на технологічний аспект зворотного зв’язку, але і на забезпечення повноцінного впливу особистості на процес прийняття управлінських рішень та контролю за їхнім виконанням. Органам державної влади та управління також важливо зосередитися на вдосконаленні регулювання природно-техногенної та промислової безпеки, адекватно реагуючи на виклики та загрози у різнобічних сферах соціальних відносин.

Список використаних джерел

1. Древаль Ю.Д. Безпека особистості в конфліктному соціумі. *Державне будівництво*. Харків. 2013. № 1. URL: <http://nbuv.gov.ua> (дата звернення: 15.11.2017).
2. ДСТУ 2156-93. Безпечність промислових підприємств. Терміни та визначення URL: <http://www.dnaop.com/html> (дата звернення: 15.11.2017).
3. Іванюта С.П. Оцінка рівня техногенного навантаження в Україні: регіональний вимір. *Стратегічні пріоритети*. Київ. 2015. № 2 (35). С. 157–163.
4. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Ліпкан В.А. Безпекознавство: навч. посіб. Київ: Європейський університет, 2003. 208 с.
6. Морозов А.О., Гречанінов В.Ф., Бегун В.В. Управління безпекою в епоху інформаційного суспільства. *Вісник Національної академії наук України*. Київ. 2015. № 10. С. 34-41.
7. Помаза-Пономаренко А.Л. 53 Munich Security Report: нові акценти у формуванні соціальної безпеки. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління*. Харків. 2017. Вип. 1. С. 42-48.
8. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года / Генеральная Ассамблея ООН, 18 September 2015. URL.: <https://documents-dds-ny.un.org> (дата звернення: 15.11.2017).
9. Скалецький Ю.М., Бірюков Д.С., Мартюшева О.О., Яценко Л.Д. Проблеми впровадження культури безпеки в Україні : аналіт. доп. Київ: НІСД, 2012. 56 с.
10. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV (у редакції від 16.07.2015 р.). URL.: <http://zakon3.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.11.2017).

11. Рыбалкин Н.Н. Природа безопасности. *Вестник Моск. ун-та. Сер. 7. Философия*. 2003. № 5. С. 36–52.
12. Урсул А.Д. Глобальные исследования и проблема безопасности. *Вопросы безопасности*. Москва, 2017. № 3. С. 62-87. URL.: <http://e-notabene.ru> (дата звернення: 15.11.2017).

References

1. Dreval, Yu.D. "The security of the individual in a conflict society [Bezpeka osobystosti v konfliktnomu sotsiumi]." *Derzhavne budivnytstvo* 1 (2013): <<http://nbuv.gov.ua>>.
2. "DSTU 2156-93. Safety of industrial enterprises. Terms and definitions." [DSTU 2156-93. Bezpechnist promyslovykh pidpriemstv. Terminy ta vyznachennia]. <<http://www.dnaop.com/html>>.
3. Ivanyuta, S.P. "Assessment of the level of technogenic loading in Ukraine: regional dimension [Otsinka rivnyia tekhnohennoho navantazhennya v Ukrayini: rehionalnyy vymir]." *Stratehichni priorytety* 2 (2015): 157–163. Print.
4. "The Constitution of Ukraine [Konstytutsiya Ukrayiny]." *Vidomosti Verkhovnoyi Rady. Ukrayiny* 30(1996): 141. Print.
5. Lipkan, V.A. *Security Science: Teach. Manual [Bezpekoznavstvo: navch. posib.]*. K. : Yevropeyskyy universytet, 2003. Print.
6. Morozov, A.O., Grechaninov, V.F. and Begun, V.V. "Security management in the era of the information society [Upravlinnya bezpekoyu v epokhu informatsiynoho suspilstva]." *Visnyk Natsionalnoyi akademiyi nauk Ukrayiny* 10 (2015): 34-41. Print.
7. Pomaza-Ponomarenko, A.L. "53 Munich Security Report: New Emphasis on Social Security [53 Munich Security Report: novi aktsenty u formuvanni sotsialnoyi bezpeky]." *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrayiny. Seriya : Derzhavne upravlinnya* 1 (2017): 42-48. Print.
8. "The Transformation of our World: An Agenda for Sustainable Development until 2030. United Nations General Assembly, 18 September 2015 [Preobrazovanye nasheho myra: Povestka dnya v oblasti ustoychyvoho razvytyya na peryod do 2030 hoda. Heneralnaya Assambleya OON, 18 September 2015]." <<https://documents-dds-ny.un.org>>.
9. Skaletsky, Yu.M., Biryukov, D.S., Martyusheva, O. and Yatsenko L. D. Problems of implementing a culture of security in Ukraine: analyst. add. [Problemy vprovadzheniya kultury bezpeky v Ukrayini : analit. dop.]. K. : NISD, 2012. Print.
10. "On the Fundamentals of National Security of Ukraine: Law of Ukraine dated 19.06.2003 No. 964-IV (as amended on 07/16/2015) [Pro osnovy natsionalnoyi bezpeky Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 19.06.2003 r. № 964-IV (u redaktsiyi vid 16.07.2015 r.).]" <<http://zakon3.rada.gov.ua>>.
11. Rybalkin, N.N. "Nature of security [Pryroda bezopasnosti]." *Vestnyk Mosk. un-ta. Ser. 7. Fylosofyya*. 5 (2003): 36–52. Print.
12. Ursul, A.D. "Global research and security issues. Security issues [Hlobalnie yssledovanyia y problema bezopasnosti]." *Voprosiu bezopasnosti* 3 (2017): 62-87. <<http://e-notabene.ru>>.